

Müdimilik galjak eser: Omar Haýýamyň rubagylary

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Müdimilik galjak eser: Omar Haýýamyň rubagylary Müdimilik galjak eser:

OMAR HAÝÝAMYŇ RUBAGYLARY

"1909-nyjy ýylda Londonda iki sany kitap taýýarlaýja dünýäniň iň gowy kitabyny taýýarlamak tabşyryldy: Elbetde ol Omar Haýýamyň rubagylar ýygyndysyndan başga kitap däldi. Ýogsa-da birmahal Atlantik ummanynyň düýbüni boýlap gaýdan bu kitabyň biziň häzirki döwrümize ýetirýän täsiri nähilikä?

1912-nji ýylyň 14-nji aprel günü "Titanik" gämisi ummanyň düýbüne batanda, onuň iň gymmatly pidasy kitapdy..."

Bu jümleler asly liwanly arap bolan fransuz ýazyjysy Amin Malufyň 1988-nji ýylda neşir edilen "Samarkant" romanynadan alyndy.

Ýokarda ady agzalan kitap Gündogaryň XI asyrda ýaşap geçen

beýik akyldary Omar Haýýamyň "Rubagylarydy". Bu ýygyndynyň köpsanly nusgasy baram bolsa, bu kitap ýeke-täk kitap bolup durýardy. Malufyň romanynda aýdylýanlaram şonuň hekaýatydy. 1900-njy ýyllaryň başynda Londonda ýasaýan kitapçylar Jorj Satkliff we Frencis Sangorskiý dagy köneden dowam edýän kitap sahaplama senetkärligini gaýtadan janlandyrmagá çalyşýarlar. Olar kitabyň daşky sahabynda ulanýan owadan bezegleri bilen hasam öňe saýlanýardy. Anri Sotheran atly kitapçy olardan deňi-taýy bolmadyk kitap satyn alypdy. Kitaba ujypsyzja pul tölenipdi. Dünýäniň iň gowy kitabyny orta çykarmagy üçin kitapçylara açık çek ýazylyp berildi.

Ikinji jahan urşundan öñki ýyllarda restoranlara, diş pastalaryna, hatda kart kagyzlaryna Haýýamyň ady dakylýardy.

Iki ýyla çeken azaply zähmetiň soňundan 1911-nji ýylда bejerip tamamlanan kitapda Elihu Wedderiň suratlary bilen bile Omar Haýýamyň rubagylaryna iňlis dilinde berilen teswirler ýerleşdirilipdir. "Beýik Omar" ady berilen kitap nepisligi sebäpli "Ajaýyp kitap" ady bilenem giňden tanalypdyr. Daşky öñ sahabynda nepis bezelen üç sany tawus guşunyň keşbi, arka sahabynda bolsa grek saz guralynyň suraty çekilen kitapda müňden gowrak ýakutdyr zümerret ýaly gymmatbahaly daşlar, baş müň parça deri, kümüş, şırmaýy, garaagaç bilen 600 sahypalyk 22 karat altyn ulanylýipdyr.

■ **Beýik Omar**

Sotheran kitap dükanynyň kitapçysy bu kitaby Nýu-Ýorka ugratmakçydy. Emma ol amerikan gümrüginiň ep-esli derejede talap eden gümrük pajyny tölemekden yüz dönderendigi üçin kitap yzyna – Angliýa gaýdyp geldi.

Mundan soň Gabriel Wells kitaby 450 sterlinge satyn alýar (kitabyň satuwa çykaranda iň pes baha 1000 sterling kesilipdi).

Wellsem kitaby Amerika ugratmakçy eken. Gynansak-da, munuň üçin haýış edilen gämininiň kapitany kitaby äkitmekden boýun towlapdyr. Şonuň üçin 1912-nji ýylда Angliýadan Amerika ilkinji syáhatyna şaylanýan "Titanige" yüz tutulýar. Kitap

gäminiň kapitanyna tabşyrylýar. Ýöne gämi ýolda aýsberg bilen çaknyşyp heläkçilige uçraýar, kitabam gämi bilen bile ummanyň düýbüne çümüp gidýär. Emma kitabyň hekaýaty "Titanigiň" heläkçilige uçramasy bilen tamamlanaýmandyr. Birnäçe hepde geçensoň kitaby täzeden taýýarlan iki adamyň biri Sangorskiý täsin ýagdaýda gark bolup ölüpdir.

Satkliffiň inisi Stenli Breý bolsa kitabyň we "Beyik Omaryň" hatyrasyny dikeltmäge tutanýerlilik bilen ýapyşýar. Ol Sangorskiniň orginal çyzuwlaryny ulanyp alty ýyla çeken hunabaly zähmetden soň kitabyň täze nusgasyny taýýarlamagyň hötdesinden gelýär. Kitap ýörite gorag astyna alyp saklamak maksady bilen bankda goýulýar. Ýone Ikinji jahan urşy ýyllarynda nemes faşistleriniň Londony bombalamagy bilen kitabam kül-owram bolýar.

Breý täzeden ýeňini çermäp kitabyň täze nusgasyny taýýarlamaga başlaýar. Ol ara salym berlip kyrk ýylyň içinde taýýarlanan adatdan daşary kitabyň näze nusgasyny Britan kitaphanasyna peşgeş beripdir. Ýogalandan soň Breýiň wesýeti bilen kitaphana bagışlanan kitaby kitaphana baran islendik syýahatçynyň görmegi üçin elýeterlidir. Breý ölmeziniň öñ ýany: "Batyl ynançlara ynanamok, emma tawus guşunyň bela-beteriň nyşanydygy aýdylýar" diýipdir.

Yazyjy Gilbert Kit Çestertonyň aýtmagyna görä, "Haýýamyň rubagylary "su gününi hoş geçir!" diýen pikiri öñe sürýär".

■ **Omar Haýýam kim bolupdyr?**

Ýogsa-da Omar Haýýamyň "Rubagylary" nämäni aňladýardy? Sotheran kitap dükanynyň kitapçysyny we birciden adamy jadylap taşlan bu täsin adam kimkä?

Omar Haýýam XI asyrda Eýranyň gündogar sebitinde yaşap geçen astronom we matematikdir. Şol bir wagtyň özünde, ol edil Ibn Sina ýaly, beýleki eýranly akyldarlar ýaly şahyrçylykdanam oňat başy çykýardy. Onuň rubagylary birnäçe asyrlap klassyky pars edebiýatynda aýratyn ýer tutdy.

Bilesigelijilik aýratynlygy has ösen bolansoň Haýýam görer göze adaty görünýän ynanjy, o dünýä we ýasaýşyň manysy ýaly

birnäçe hususda köp oýlanypdyr. Diniň agzyň suwardyjy wadalaryna o diýen ynanyp barmaýsy ýaly, jennetdir dowzahy, hatda Hudaýyň mantygyna-da tankydy nukdaýnazar bilen seredýärди. Haýýamyň ynanýan ýeke-täk bir zady bardy: olam şu dünýäniň ýasaýşy.

Megerem ol ýaşan döwrüniň galagoply wakalary sebäpli (şol wagtlar türkmenleriň garamagynda bolan Eýran soňra araplaryň basybalyjylykly ýörişlerine uçrap, yzýany bilenem mongollar tarapyndan üstünde ýumurtga togalaýmaly boljak döwrüne garaşýardы) Haýýam ýasaýşyň panylygyna, ölümiň gutulgysyzlygyna we şu günüň gadryny bilmegiň ähmiýetine gowy düşünipdi... Din ýa-da o dünýä baradaky aýdylýan gürrüňler onuň gulagyna gury takal bolup eşdilýärди.

*Jennet, jähenneme giren ýok, köňül,
Gidip, o dünýäni gören ýok, köňül,
Umyt hem, gorky hem, meger, şondandyr,
Olardan bir nyşan beren ýok, köňül!**

Hayyam dünýäniň panylygyna haýpy gelmek bilen bir hatarda çelek doly meý we söwer ýar bilen wagtyny hoş geçirmegi ündeýärди.

Günbatarly ýazyjy-şahyrlaryň döredijiliginde eýranly şahyrlar hemiše diýen ýaly üns merkezinde bolupdyr. Mysal üçin, nemes şahyry Gýotäniň Hapyza, fransuz ýazyjysy Wolteriň Sagdy Şiraza haýran galmak bilen baş egisi ýaly, iňlis şahyry Edward Fisdjerald hem Haýýama uçursyz haýran galýardy. Ol Haýýam bilen gyzyklanyp başlamazdan öñem birnäçe eýranly şahyryň goşgularyny iňlis diline terjime edipdi. Emma onuň terjimeçilik işinde eden iş gowy işi "Rubagylar" boldy. Bu terjimeler asyl nusgasyna gaty bir ýakyn bolmasa-da, terjimeçi rubagylaryň ruhuny iňlis dilinde ýaňlandyrmagy başarıpdy. Sonuň üçin Fisdjeraldýň adyna "Fisd0mar" diýip başladylar.

Ilkibaşda bu eser o diýen üns çekmese-de, soňabaka meşhurlygyň çür depesine çykdy. Londonda häzirem işlemegini dowam edýän Omar Haýýam adyndaky edebiýat kružogy XIX asyryň iň öñdebaryjy adamlarynyň üýşýän ýeridi.

"Rubagylar" William Morris ýaly suratkeşleriňem nijeme suratyna tema bolup hyzmat etdi.

- ◆ "Rubagylaryň" birnäçe wersiýasy ýaýrapdyr: olaryň biri Edmund Dýulakyň illýustrasiýalaryny öz içine alýardy.
- ◆ Edmund Josef Sulliwanyň "Rubagylar" üçin çeken illýustrasiýalaryndan birini Grateful Dead 1971-nji ýylда aýdym albomynyň sahabynda ulandy.
- ◆ Jon Ruskin "Rubagylara" baha berende "Häzire čenli okan eserlerimiň iň ajaýyby" diýipdi.

■ Hayýamyň geniallygy

Başga-da birnäçe suratkeş "Rubagylardan" täsirlenen illýustrasiýalar döretdi. Agata Kristiniň 1942-nji ýylda ýazan "Jenáyat resepti" ("The Moving Finger") atly romanynda Haýýama bagışlanan jümleleriň bolşy ýaly, 1957-nji ýylda Golliwudyň önumçılıgında döredilen kinofilmde Haýýamyň ömri janlandyrlyar. 1960-njy ýylda amerikan aktýory Alfred Dreýk "Rubagylary" labyzly okaýar. 1967-nji ýylda Martin Lýuter King urşa garşıy eden bir çykyşynda Haýýamyň bentlerinden mysal getirýär. 1950-nji ýyllarda "Rubagylar" şan-şöhratyň iň soňky menziline baryp ýetýär, şol ýyllar şahyryň rubagylary iň köp ýüzlenilen, iň köp epigraf alynan eserleriň başyny çekipdi. Haýýamyň poeziýasy wagtyň synagyndan bireýýäm geçdi. Eýranda Hapyz ýaly onuňam kitaplaryny her öýden tapmak mümkün. Fisdjeraldýň Haýýamdan eden terjimesi bolsa iňlis klassyky edebiýatynyň taryhyna hemişelik girdi. Häzir dünýäniň islendik dilinde Haýýamyň rubagylaryny okap bolýar.

Bir zada haýran galmaýlyk mümkün däl. XI astrda ýaşap geçen bir akyldar baryp imperatrisa Wiktoriýa döwrüniň Angliýasynda, hem XX asyryň ortalarynda, hem biziň häzirki döwrümüzde nädip şeýle uly many-mazmuna eýe bolup bilyärkä?

Megerem bu, "Rubagylaryň wagtyň goýan böwedini aşan aýratynlygyndan we medeniýet, din, mezhep çygyrlaryndan belende göterlen umumyadamzat hakykatlary dillenyänliginden

gözbaş alyp gaýtsa gaýdýandyr.

Belki-de, Haýýamyň bentleri düşnüsizlikler bilen doly ugur-utgasyz dünýämizde öz ýazylan galagoply döwründäkisinden has uly mana eýe bolýandyr?..

Eger Omar Haýýam hazır diri bolsa, biziň ýaşap ýören şu telbe dünýämiz üçin şu aşakdaky bentden başga näme diýerdi öýdýärsiñiz?

*Bu pelek – köp ynsan ekip-biçmişdir,
Dert çekmek, gam iýmek peýdasyz işdir.
Eý, saky, durma, tiz maňa bada ber,
Meý içeý, geçenler gelip gitmişdir.*

Joobin BEKHRAD | BBC Culture

Terjime eden: Has TÜRKMEN.

* Rubagylar Atamyrat Atabaýewiň terjimelerinden peýdalanyldy.
(Seret: Omar Haýýam "Rubagylar", Taýýarlan: Rahmet Gylyjow, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat-2013). Edebi makalalar